

P R Z E W O R S K
M A Ł A
O J C Z Y Z N A

I

Seria wydawnicza

PRZEWORSK – MAŁA OJCZYZNA

T.1

Rada naukowa serii

Mgr BOŻENA FIGIELA
Dr AGNIESZKA KAWALEC
Prof. nadzw. dr hab. SZCZEPAN KOZAK
Dr IRENA KOZIMALA
Dr ARKADIUSZ MACHNIAK
Dr AGNIESZKA MIRKIEWICZ

REGIONALNE TOWARZYSTWO NAUKOWE W PRZEWORSKU

PRZEWORSK MAŁA OJCZYZNA

T.1

Studia z dziejów miasta i regionu

pod redakcją naukową Szczepana Kozaka

P R Z E W O R S K

2 0 1 6

Recenzenci

Dr hab. Jan Pisuliński prof. UR
Dr hab. Sabina Rejman prof. UR

Korekta

Agata Bróż

Redakcja techniczna

Szczepan Kozak

Projekt okładki i projekt graficzny serii

© *Szczepan Kozak*

Tłumaczenie na język angielski

Antoni Sarkady

Na okładce

Płyta nagrobna Rafała Tarnowskiego

© Copyright by Regionalne Towarzystwo Naukowe w Przeworsku

Za prawa do reprodukcji fotografii i rysunków w tekstach odpowiadają autorzy

Wydawca

Tom wydany w ramach współpracy o wspólnym wydaniu publikacji
zawartej pomiędzy Regionalnym Towarzystwem Naukowym w Przeworsku
i Archiwum Państwowym w Przemysłu

ISBN 978-83-940881-1-8

ISBN 978-83-88172-60-1

Druk i oprawa

Archiwum Państwowe w Przemysłu

ul. Lelewela 4, 37-700 Przemysł

tel. +48 16 670 35 38

www.przemysl.ap.gov.pl

e-mail: archiwum@przemysl.ap.gov.pl

Spis treści

Od redaktora	1
--------------------	---

MIASTO I REGION

Szczepan Kozak

Ludność wiejska powiatu przeworskiego w świetle akt notarialnych z lat 1859–1914	3
--	---

Małgorzata Kuźma

Wybrane aspekty działalności Żydowskiej Gminy Wyznaniowej w Przeworsku w okresie dwudziestolecia międzywojennego	33
--	----

Arkadiusz Machniak

Działalność komunistycznych organów bezpieczeństwa w Przeworsku w latach 1956–1989 w świetle akt z Archiwum IPN w Rzeszowie. Wybrane zagadnienia	65
--	----

KORZENIE I TOŻSAMOŚĆ

Edyta Chomentowska

Stowarzyszenie Pań Miłosierdzia w Przeworsku w 1. poł. XX w.	85
---	----

Bożena Figiela

Z Przeworska na Montparnasse. Leon Weissberg (1893–1943)	133
--	-----

ŹRÓDŁA I MATERIAŁY

Maciej Wawrzczak

Wyniki badań archeologicznych na wielokulturowym stanowisku Przeworsk – Rynek 13	151
--	-----

Andrzej Olejko

Lotnicze epizody z dziejów Podkarpacia – Chałupki, zapomniane lotnisko	187
--	-----

Noty o autorach	199
-----------------------	-----

O wydawcy	201
-----------------	-----

Od redaktora

Mała ojczyzna, jako pojęcie z niezbyt długim rodowodem, w regionalistyce polskiej stanowić ma odpowiednik niemieckiego *Heimat*. Oznacza swoiste „rodzinne” terytorium (którego nie wyczerpuje termin *region*), podkreślając jego wyjątkowość i niepowtarzalność. Cechy te generują również wszelkie emocjonalne relacje między owym miejscem, z którego pochodzimy, z którym czujemy się związani, wreszcie, z którym się identyfikujemy poprzez tradycję, korzenie i tożsamość kulturową. Przeworsk rozumiany jako mała ojczyzna inspirował wiele poczynań w obszarze społeczno-kulturalnym. Wystarczy wspomnieć dokonania Henryka Jankowskiego, Józefa Benbenka, Władysława Dziedzica, Alicji Szozdy czy też inicjatywy bardziej sformalizowane w postaci Towarzystwa Miłośników Przeworska, przez lata będącego najważniejszym filarem tutejszej regionalistyki¹.

Seria wydawnicza, którą rozpoczyna niniejszy tom, ma za zadanie wypełnić luki w naszej lokalnej historiografii oraz innych obszarach, na których prowadzi się badania regionalne. Takie założenie, z uwagi na swą elastyczność, pozwala traktować rozwój refleksji naukowej dotyczącej miasta i jego mieszkańców jako proces ciągły, uaktualniany pod wpływem dokonujących się przemian metodologicznych i kulturowych. W ramach serii wydawniczej *Przeworsk – mała ojczyzna* prezentować będziemy wyniki najnowszych badań, zarówno w postaci tomów monograficznych jak i korespondujących z nimi tematycznie prac zbiorowych. Jest to rozwiązanie alternatywne w stosunku do koncepcji jednej obszernej monografii, której próby realizacji od wielu lat kończą się niepowodzeniem². Sama zresztą idea monografii miasta, w obecnym dyskursie naukowym wydaje się oddalać od znanych, często skostniałych acz stosowanych ciągle schematów. Dzisiaj miasto ma być postrzegane przez pryzmat zamieszkujących je społeczności i ich życia codziennego, a nie instytucji i aparatu urzędniczego, który dotąd odgrywał rolę głównego bohatera³.

Poszczególne tomy monograficzne w ramach niniejszej serii obejmować mają prace profilowane pod określonym kątem, np. *Przeworsk w średniowieczu*, *Przeworsk w okresie międzywojennym* itp., zawierające materiały z różnych dziedzin życia – gospodarczego, kulturalnego, społecznego. Ich uzupełnieniem

¹ Sz. Kozak, *Regionalizm historyczny w Przeworsku*, „Przeworskie Zapiski Historyczne” 1995, t.2, s. 5-103.

² Por. „Przeworskie Zapiski Historyczne” 1998, t.3, s. 225-228.

³ *O nowy model historycznych badań regionalnych*, red. K.A. Makowski, Poznań 2007.

będzie realizowany równolegle projekt różnotematycznych prac zbiorowych. Trzeci nurt stanowią prace monograficzne o wąskiej tematyce, wykraczającej poza ramy pojedynczego artykułu.

Tom, który trafia do rąk czytelników realizuje drugi z wymienionych modeli, a jego zadaniem jest wskazanie i zainicjowanie badań w stosunkowo mało znanych dotąd obszarach wiedzy. Zamieszczone tu teksty ujęto w kilku działach: *Miasto i region, Korzenie i tożsamość, Źródła i materiały*. Część pierwszą otwiera artykuł Szczepana Kozaka, prezentujący źródłowe możliwości badań nad społecznościami wiejskimi w Galicji doby autonomicznej. Informacje na temat życia podprzeworskiej wsi dostępne były dotąd głównie za pośrednictwem badań etnograficznych o dość długim rodowodzie; w rozważaniach historycznych region przeworski często pomijano zatrzymując się raczej na samym mieście. Następny w kolejności tekst zasługuje na uwagę z punktu widzenia podejmowanej w nim tematyki oraz wykorzystanej bazy źródłowej. Autorka Małgorzata Kuźma, znana z wcześniejszych prac dotyczących społeczności żydowskiej, tym razem skupia się na organizacyjno-ekonomicznych aspektach funkcjonowania gminy żydowskiej w Przeworsku w okresie dwudziestolecia międzywojennego. Na podkreślenie zasługuje fakt, iż prezentowane w tekście wyniki badań w całości oparte zostały na kwerendach prowadzonych w materiałach lwowskich (*Derżawnyj Archiw Lwiwskoj Oblasti*). Trzeci i ostatni w tej części artykuł autorstwa Arkadiusza Machniaka obejmuje okres historii najnowszej, koncentrując się na wybranych aspektach działalności służb bezpieczeństwa w latach 1956–1989.

Część druga – *Korzenie i tożsamość* składa się z dwóch artykułów, prezentujących lokalne implikacje szerszych zjawisk. Pierwszy tekst autorstwa Edyty Chomentowskiej, poświęcony jest zupełnie nieznanemu w Przeworsku tematyce działalności Stowarzyszenia Pań Miłosierdzia na przełomie XIX i XX w. W drugim artykule, Bożena Figiela przedstawia związki z Przeworskiem znanego artysty Leona Weissberga. W części trzeciej zamieściliśmy, teksty będące wynikiem badań terenowych z zakresu archeologii oraz historii wojskowości, autorstwa Macieja Wawrzczaka i Andrzeja Olejko.

Zgromadzone w tym tomie siedem prac, prezentuje dosyć różnorodną tematykę, a część ich autorów dopiero kształtuje swój warsztat. Pozostaje nam żywić nadzieję, iż propagowana przez nas idea badań regionalnych z jednej strony przyczyni się do rozbudzenia zainteresowania wśród szerokich kręgów młodych adeptów pióra, z drugiej zaś pozwoli pozyskać doświadczonych badaczy.

Szczepan Kozak